

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БОЙНІЦЬКА ОЛЬГА СЕРГІЇВНА

УДК 821.111'06-311.6.09"195/200"

**АНГЛІЙСЬКИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ РОМАН ПОМЕЖІВ'Я
XX-XXI СТОЛІТТЯ: ГЕНЕЗА ТА ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ**

10.01.04 – література зарубіжних країн

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі зарубіжної літератури Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
МИХЕД Тетяна Василівна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри зарубіжної літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ВИСОЦЬКА Наталія Олександрівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри теорії та історії світової літератури
імені професора В.І. Фесенко

доктор філологічних наук, професор
ПОТНІЦЕВА Тетяна Миколаївна,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
професор кафедри зарубіжної літератури

доктор філологічних наук, доцент
БАНДРОВСЬКА Ольга Трохимівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри світової літератури

Захист відбудеться «6» квітня 2017 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.39 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01030, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «2» березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К.Г. Мурашевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Жанр історіографічного роману формується наприкінці ХХ ст. на рівні свідомості, котра не дозволяє розглядати реальність як безпосередньо досягну, у світі, що відчувається як умовний, невпорядкований, підвладний випадковостям. Визначальною й парадоксальною рисою цієї доби стає настійливе звернення до минулого, котре втратило "реальність", та до історії, що позбулася "істини". Інтерес до історії й минулого навряд чи був колись потужнішим, аніж наприкінці другого тисячоліття. У такому контексті історіографічний роман пропонує новий формат інтерпретації минулого й підходу до історії.

Історіографічний роман є помітним явищем у літературах країн Західної Європи та США, однак, найбільшого розвитку цей жанр набуває саме в літературі Великої Британії. Актуальність вивчення історіографічного роману для сучасної англістики засвідчується невпинною дослідницькою увагою як до творів із уже усталеною репутацією класики жанру, так і до нових історіографічних романів, які щороку з'являються у Великій Британії.

Попри помітний інтерес до нової форми відтворення історії в літературі та до творчості окремих сучасних англійських письменників, ані в українській науці, ані в літературознавстві близького зарубіжжя, англійський історіографічний роман досі не розглядався комплексно як цілісне самотутнє явище, новий жанр, представлений творами різноманітних авторів помежів'я ХХ–ХХІ ст. Натомість він дещо губився в хвилях постмодерністського експерименту, між історичним та історіографічним, між романом та метароманом і вивчався переважно у зв'язку з доробком визнаних метрів сучасного британського письма.

Аналіз творчості нових для українського наукового дискурсу авторів та дослідження романістики провідних англійських письменників кінця ХХ – поч. ХХІ ст. з метою концептуалізації історіографічного роману як нового жанру, визначення художньої своєрідності, місця й значення історіографічного роману в системі англійської літератури періоду помежів'я століть є проблемами й завданнями актуальними для сучасного українського літературознавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане у межах загальної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Мови та літератури народів світу: взаємодія та самотутність" (11 БФ 044-01) і комплексної науково-дослідної теми кафедри зарубіжної літератури "Історія і полікритика зарубіжної літератури", затвердженої Вченою радою Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 15 листопада 2004 р.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 20 грудня 2010 року).

Мета і завдання дослідження зумовлені необхідністю репрезентувати англійський історіографічний роман як принципово нову форму звернення до історичного матеріалу, відрізнити історіографічний від традиційного історичного роману, проаналізувати його генезу та жанрові модифікації. Таким чином,

загальною метою дисертації є обґрунтування концепту англійського історіографічного роману. Центром, навколо якого вибудовано концепцію дослідження, постає специфіка розуміння та відтворення історії сьогодні.

Відповідно, серед завдань найважливішими є наступні:

- концептуалізувати історіографічний роман як новий жанр, споріднений із історичним романом, однак, такий, що відокремлюється та має певні суттєві відмінності;
- з'ясувати теоретичну та методологічну основу історіографічного роману;
- вивчити художню своєрідність окремих жанрових модифікацій англійського історіографічного роману;
- проаналізувати особливості його проблематики;
- окреслити характерні поетологічні риси.

Позаяк жанр історіографічного роману набув найбільшого розвитку в англійській літературі, магістральні завдання дослідження також полягають у тому, щоб:

- зрозуміти причини актуалізації історичного дискурсу у Великій Британії;
- окреслити саме англійську специфіку звернення до історії;
- сформулювати концепцію історії в англійській інтерпретації;
- визначити культурологічний аспект, що укладає ґрунт англійського історіографічного роману в цілому і є основою, на якій виникають його жанрові різновиди.

Крім того, завданням є уточнення терміна "історіографічний роман" та визначення його окремишнього місця й функціонування в парадигмальній системі таких понять, як "історіографічна метапроза", "новий історичний роман", "сучасний історичний роман", "постмодерністський історичний роман", "метаісторичний роман", "історичний метароман" і т. ін.

Об'єктом дослідження є англійські історіографічні романи, що вийшли в світ наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. В окремих підрозділах дисертації проаналізовано дев'ятнадцять романів чотирнадцятьох авторів: Дж. Барнс "Папуга Флобера" (J. Barnes *Flaubert's Parrot*, 1984), К. Ішігуро "Залишок дня" (K. Ishiguro *The Remains of the Day*, 1989), Г. Свіфт "Земля води", "Відтоді й назавжди", "Останні розпорядження" (G. Swift *Waterland*, 1983, *Ever After*, 1992, *Last Orders*, 1996), А. Байєтт "Володіти" (A.S. Wyatt *Possession*, 1991), І. Мак'юен "Спокута" (I. McEwan *Atonement*, 2001), М. Ніл "Англійські пасажири" (M. Kneale *English Passengers*, 2000), Ф. Геншер "Шовковична імперія" (Ph. Hensher *The Mulberry Empire*, 2002), П. Баркер "Відновлення", "Око в дверях", "Дорога примар" (P. Barker *Regeneration*, 1991, *The Eye in the Door*, 1993, *The Ghost Road*, 1995), Б. Бейнбрідж "Мастер Джорджі" (B. Bainbridge *Master Georgie*, 1998), П. Акройд "Гоксмор", "Ден Ліно та Голем з Лаймхауса" (P. Ackroyd *Hawksmoor*, 1985, *Dan Leno and the Limehouse Golem*, 1994), М. Робертс "У червоній кухні" (M. Roberts *In the Red Kitchen*, 1990), Г. Кунзру "Імпресіоніст" (H. Kunzru *The Impressionist*, 2002), М. Джексон "Підземна людина" (M. Jackson *The Underground Man*, 1997), Ч. Паллісер "Квінканкс" (Ch. Palliser *The Quincunx*, 1989).

Предмет дослідження – генеза, поетика, модифікації та філософія жанру англійського історіографічного роману кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Методи дослідження. Методологія аналізу зумовлена основними завданнями розвідки та конкретними особливостями художніх текстів. Обрано комбінований підхід до об'єкту дослідження, який поєднує елементи культурології, жанрової та постмодерністської критики. Дослідницька стратегія ґрунтується на використанні методик семантичного, стилістичного, наратологічного, контекстуального, інтертекстуального та текстуального аналізу з елементами порівняльної типології, а також герменевтичного, рецептивно-естетичного, структуралістського й постструктуралістського підходів.

Теоретичною базою дисертації стали праці методологічного спрямування, що належать М. Фуко, Р. Барту, Ж.-Ф. Ліотару, Ж. Бодрію, Ж. Дерріда, Ж. Женетту, Ю. Крістевій, В. Дільтею, Г.Г. Гадамеру, П. Рікеру, Г.Р. Яуссу, В. Ізеру; філософські, культурологічні, історичні роботи Р. Вільямса, Ф. Фукуями, Е. Саїда, Р. Шартъє, Г. Вайта, К.Л. Бекера, Г. Батерфілда, Р.Дж. Колінґвуда, Д.Г. Плама, Г. Гіммельфарб, Р. Берхофера; а також дослідження, в яких розробляються фундаментальні аспекти постмодерністської парадигми, зокрема, праці Б. Макгейла, Л. Гатчєн та Ф. Джеймісона.

Методологічним підґрунтям слугували напрацювання українських літературознавців Д. Затонського, Т. Денисової, С. Павличко, Н. Висоцької, Т. Михед, Т. Потніцевої, О. Бандровської, Н. Жлуктенко, І. Мегели, Т. Бовсунівської, А. Нямцу.

Наукова новизна одержаних результатів. Упродовж 2000-х рр. в Україні було захищено низку кандидатських дисертацій, присвячених вивченню жанрових модифікацій сучасного історичного роману, своєрідності поетики та певних аспектів історичного дискурсу в британському романі 1980-х–1990-х рр., а також аналізу творів Дж. Барнса та П. Акройда у контексті англійського постмодерністського роману. У схожих напрямках проводили дослідження і літературознавці близького зарубіжжя: характеристика постмодерністського історіографічного метарomanу на прикладі відомих творів Дж. Барнса, П. Акройда, Дж. Свіфта, А. Байєтт, а також загальний аналіз постмодерністської романістики зазначених письменників.

У цілому ж дослідження жанру англійського історіографічного роману, вивчення проблеми його генези, визначення та аналіз модифікацій цього жанру залишається недостатньо розробленою в теоретико-методологічному й практично-аналітичному аспектах проблемою у вітчизняному літературознавстві. З метою реконструкції виразнішої картини англійського історіографічного роману доцільно розширити коло досліджуваних текстів, звернувшись до доробку нових для української науки авторів.

Наукова новизна одержаних результатів роботи полягає в концептуалізації історіографічного роману як нового жанру в англійській літературі й базується на наступних основних положеннях.

Вперше в українському літературознавстві:

- обґрунтовано концептуальну схему англійського історіографічного роману з урахуванням його генези та традиції в англійській літературі;

- проведено типологічне зіставлення історичного та історіографічного романів;
- визначено та осмислено в контексті англійського історіографічного роману такі проблеми, як феномен поновлення пам'яті, традиції та історії, поєднання минулого й теперішнього планів, взаємодія постмодернізму з традицією, політика історіографії;
- виокремлено такі жанрові модифікації, як історіографічний ретроспективний та історіографічний "архівний" роман;

Удосконалено:

- обґрунтування позиції щодо проблематизування відмінності історичного та художнього наративів;
- комплексний підхід до виявлення та аналізу основних ідейно-тематичних центрів англійського історіографічного роману.

Отримали подальший розвиток:

- вивчення традиції англійського історичного роману;
- класифікація жанрових модифікацій англійського історіографічного роману;
- визначення тенденцій розвитку історіографічного роману.

Комплексне дослідження усіх вищезгаданих аспектів функціонування англійського історіографічного роману вперше постає предметом спеціальної наукової розвідки в українському літературознавстві.

Теоретичне й практичне значення одержаних результатів. Дослідження жанру англійського історіографічного роману поглиблює й уточнює наукову рецепцію низки актуальних для українського літературознавства питань, пов'язаних з логікою розвитку літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ ст. й, зокрема, з осмисленням національної своєрідності сучасного англійського роману. Матеріали та висновки дисертації можна застосовувати у нових теоретичних підходах до впорядкування жанрової схеми роману, для уточнення змісту таких термінів, як "історіографічний", "історичний", "ретроспективний", "псевдовікторіанський", "архівний" роман, для подальшого вивчення творчого доробку письменників новітнього періоду літератури Великої Британії.

Одержані результати можуть бути використані в підготовці курсів з історії світової літератури ХХ–ХХІ ст., історії англійської літератури ХІХ–ХХІ ст., країнознавства, культурології, історії, спецкурсів із історії англійського роману, при підготовці наукових досліджень, розробці навчальних та робочих програм, укладанні навчальних та методичних посібників із зарубіжної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням. Одержані результати й висновки сформульовані безпосередньо автором роботи. Будь-які форми використання першоджерел та досліджень інших науковців підтверджені покликаннями, що відображені в посторінкових виносках, списку використаної літератури. Усі надруковані праці виконані без співавторів.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено та схвалено на засіданні кафедри зарубіжної літератури Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 31 жовтня 2016). Основні положення дисертації було викладено у 33 доповідях на таких міжнародних, міжрегіональних, міжвузівських конгресах, конференціях, семінарах:

"Філологія в Київському університеті: історія та сучасність" (Київ, 2004); "Мови та літератури народів світу в контексті глобалізації" (Київ, 2005); 25th Cambridge Seminar "The contemporary British writer" (Great Britain, Cambridge, 2005); "Київські філологічні школи: історико-теоретичний спадок і сучасність" (Київ, 2005); "Наукові читання, присвячені 130-річчю від дня народження професора І.В.Шаровольського" (Київ, 2006); "Світоглядні горизонти філології: традиції та сучасність" (Київ, 2007); "Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства" (Київ, 2007); "Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри" (Київ, 2008); "Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі" (Київ, 2008); "Подорож як літературознавча та культурологічна проблема" (Київ, 2009); "Літературознавчий квест ХХІ сторіччя" (Київ, 2009); "Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства" (Київ, 2009); "Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура" (Київ, 2010); "Поетика містичного" (Чернівці, 2010); "Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука" (Київ, 2010); "Концепти та константи в мові, літературі, культурі" (Київ, 2011); "Вектори розвитку літературного процесу ХХ століття й методи його дослідження" (Одеса, 2011); "Гене́за жанрових форм у контексті інтермедіальності" (Чернівці, 2011); "Актуальні проблеми історичної і теоретичної поетики" (Кам'янець-Подільський, 2011, 2012); "Творчий спадок А.О. Білецького в новітніх парадигмах наукового знання" (Київ, 2011); "Світова літературна класика у "великому часі" (Львів, 2011); "Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки" (Київ, 2012); "Мова і культура" (Київ, 2012); "Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самотність" (Київ, 2012); "Література та історія" (Запоріжжя, 2012); "Функціонування літератури в культурному контексті епохи" (Дніпропетровськ, 2013); "Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій" (Київ, 2013); "Етнознакові функції культури: мова, література, фольклор" (Київ, 2013); "Філологічна наука в інформаційному суспільстві" (Київ, 2014); "Сучасна філологія: парадигми, напрямки, проблеми" (Київ, 2014); "Дух нового часу у дзеркалі слова і тексту" (Київ, 2015); Scientific and Professional Conference "Urgent Problems of Philology and Linguistics – 2015" (Budapest, 2015).

Публікації. Результати дослідження опубліковано: у монографії (15,0 др.а.) і у 38 наукових публікаціях, з яких 28 – у фахових виданнях України, 4 – у закордонних виданнях, 6 статей додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура роботи підпорядкована послідовному розв'язанню поставлених завдань. Дослідження побудоване за проблемним принципом і складається зі вступу, трьох основних розділів і висновків. Загальний обсяг дисертації – 417 сторінок, з них список використаних джерел, що налічує 503 найменування – 56 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та наукову новизну теми, сформульовано мету й завдання, визначено предмет, об'єкт, теоретичне й практичне значення

дослідження, прокоментовано методологічно-теоретичну базу та структуру дисертації, наведено дані про її апробацію.

Розділ 1 "Гене́за та філософія жанру історіографічного роману в англійській літературі" присвячено формуванню методологічного підґрунтя, напрацюванню інструментарію подальшого аналізу, вивченню теоретичних аспектів історіографічного роману, зокрема, дослідженню контексту його генези й традиції в англійській літературі, визначенню своєрідності поетики та філософії жанру.

Як явище історіографічний роман заявляє про себе наприкінці ХХ ст., коли виходять у світ твори П. Акройда, Г. Свіфта, Дж. Барнса та інших представників літературного покоління 1980-х. Письменники й літературні критики, філологи, випускники Оксбриджа, вони глибоко й професійно обізнані з літературною теорією та літературною традицією, до якої належать. Така "філологічність", своєрідний смак до іронії та парадоксу, а надто – наполегливий дослідницький інтерес до історії об'єднує різноманітні твори цих авторів.

Історіографічний роман генетично пов'язаний із історичним, та позаяк історичний роман вальтерскоттівського типу вже не зустрічається в літературі у своїх класичних обрисах, є підстави говорити не тільки про окремі зміни всередині усталеної форми, а й про істотне її переродження. По суті, історичний роман (про те, *що сталося* в минулому) перетворюється на історіографічний (про те, *як функціонує* історія). Переосмислюючи поняття "реальність" та "істина" з позицій сучасного скептицизму, історіографічний роман наново відкриває минуле, а також ставить під сумнів відмінність між історичним та художнім наративами як двома формами репрезентації, що традиційно протиставлялися.

Взаємодія історіографії й літературної творчості є процесом обопільним: поряд із формуванням жанру історіографічного роману в літературі, в межах історичної науки плідно розвивається такий напрям, як наративна історіографія. Загалом формування і жанру історіографічного роману, і школи наративної історіографії є своєрідним результатом тривалого діалогу історіографії із літературою.

У підрозділі **1.1. "Історичне та художнє письмо: своєрідність взаємовпливу"** розглядаються особливості взаємовпливу історії і літератури, відзначаються ті етапи розвитку історіографії, коли суттєво змінювались оцінки співвідношення історичного та художнього письма, а також епістемологічного статусу історіографії (пункт *1.1.1. "Співвідношення літературного та наукового аспектів в історії історіографії"*). За античних часів історія тісно співвідносила із літературою, а написання історії вважалося насамперед художньою, специфічно риторичною справою. Античні настанови щодо історіографії залишались впливовими протягом тривалого часу. Історики визнавали наративну природу історіографії і, відтворюючи минуле, свідомо вживали елементи художньої прози. Взаємини між історичним письмом та художньою літературою зазнають суттєвих змін у ХІХ ст. З одного боку, саме в цей період епохальних історичних подій відчутно зростає інтерес до минулого й формується жанр історичного роману, але з іншого боку, історія як наукова дисципліна, заснована передусім на фактичному матеріалі, відмежовується від художньої прози, асоційованої здебільшого з уявою й

вимислом. Парадигмальна зміна в історичних студіях у цілому зумовила чітке розмежування "фактуального" і "фікціонального". За відомим висловом Л. фон Ранке, завданням історика є схопити те, "що сталося насправді". Поряд із поширенням концепту "наукової історії", упродовж ХІХ ст. висловлювався й певний скептицизм щодо її принципів (Й. Дройзен, Ф. Ніцше, Б. Кроче). Однак і ті, хто поділяли позитивістські переконання, і ті, хто симпатизували релятивістським поглядам, погоджувалися у тому, що відповідальний історик та ерудований читач завжди можуть розрізнити в історичному письмі елементи, які ґрунтуються на підтверджених фактах, і ті, які є результатом інтерпретації історіографа. Принциповий критичний перегляд репрезентаційної парадигми відбудеться лише у 2-й пол. ХХ ст., а вже в історіографічному романі межі ХХ–ХХІ ст. зникне як сама необхідність, так і прагнення до розмежування фактуального й фікціонального.

Історична наука в середині ХХ ст. робить, за терміном, пропонованим постструктуралістами, "лінгвістичний поворот" у своїх дослідженнях. Неоісторики – Г. Вайт, Л. Госсман, Д. Лакапра, П. Вейн – підкреслюють лінгвістичну природу історичного дискурсу й джерельного матеріалу, що є його ґрунтом, зосереджуючи увагу на вивченні питань про те, як тропи, сюжети, наративні голоси впливають на історичне письмо. Ці вчені стверджують, що історіографія, як і література, конструє свої об'єкти, і ці об'єкти є, по суті, об'єктами мови. Історія й художня проза вже більше не розташовуються на різних полюсах як те, "що сталося насправді", й те, що вигадали письменники. Піддавши сумніву уявлення про історію як науку, котра зводиться до чітких методів, визначень, правил та законів, власне, повернувшись до тези про спорідненість історії з літературою, сучасні вчені з тією чи іншою мірою скептицизму ставляться до можливості віднаходження історичної істини.

У пункті 1.1.2. *"Після "кінця історії": проблематизування відмінності історичного та художнього наративів у 2-й пол. ХХ ст."* надається характеристика змін, що відбулися у 2-й пол. ХХ ст. й були обґрунтовані в роботах сучасних мислителів. Такі філософи, як, наприклад, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодріяр, Ф. Фукуяма, Ф. Джеймісон, покликаючись на знану тезу про "кінець історії", сформульовану Г.В.Ф. Гегелем ще на початку ХІХ ст., стверджують, що весь західний світ опинився наприкінці або поза "кінцем історії". Сучасні мислителі декларують, що світ має тільки просторовий вимір, не розвивається у часі, існує лише вічне теперішнє, а отже, історія й справді скінчилася. Своєрідним результатом "кінця історії" є літературний постмодернізм, який, текстуалізуючи поняття часу, замінює цілісний образ минулого низкою симулякрів.

У теорії Ж. Дерріда отримує обґрунтування ідея текстуальності історії, яка не лише спричиняє скептицизм стосовно доступу до минулого, а й провокує полеміку навколо питання, чи можуть історичні наративи бути об'єктивними репрезентаціями, чи вони лише суб'єктивно конструюються автором. Теорія Ж. Дерріда обґрунтовує концепцію історіографічного роману тією мірою, якою заохочує побачити історичну прозу, що є свідомою фікціональністю історичного досвіду, як потужний інструмент репрезентації та культурної критики. За цією ж теорією художня проза є необхідним доповненням при заповненні лакун у

історичному знанні. Кожна написана історія повинна певною мірою реконструювати завжди відсутнє минуле, при цьому найвитонченіші гіпотези, висунуті істориками, відрізняються за рівнем, але не за родом, від художніх гіпотез, які висувають письменники, ілюструючи їх вигаданими персонажами та діалогами.

Р. Барт також піддає критиці намагання істориків осягнути "факти", що їх нібито постачає певна незалежно існуюча реальність. Барт зауважує, що історію можна представляти різними способами – тим менш "міфологічними", що більш відкрито вони привертатимуть увагу до процесу свого формування та вказуватимуть не на "знайдену", а на "створену" природу своїх референтів. Загалом результатом постструктуралістської критики є спростування уявлення про минуле як про автономну, позатекстуальну територію.

Радикальні висновки постструктуралістів стосовно референційності історії спричинили полеміку серед теоретиків як історії, так і літератури. Французький історик Р. Шарт'є переконує, що наголошуючи на сконструйованій, суб'єктивній та вибірковій природі історичного знання та репрезентації, історіографи мають бути обачними щодо крайнього постмодерністського релятивізму, який повністю заперечує ідею визначеності та реальності самого минулого. Цю позицію Р. Шарт'є, як зауважено в дисертації, поділяють чимало англійських історіографічних романістів, котрі проблематизують природу історичного пізнання, проте не доходять до тотального заперечення пізнаваності та фактуальності, власне, історичних свідчень.

З критичних теорій, які посутньо проблематизують відмінність між історичним та художнім нарративами, у дисертації виокремлено дві найбільш резонансні: теорію Гейдена Вайта – у площині історичної науки (підпункт 1.1.2.1. *"Школа нарративної історіографії Г. Вайта"*) та теорію Лінди Гатч'єн – у царині науки літературної (підпункт 1.1.2.2. *"Концепт історіографічної метапрози Л. Гатч'єн"*).

За висновком американського історика, представника нарративної історіографічної школи, Г. Вайта історичні нарративи є суто вербальними артефактами, котрі спираються на ті ж самі нарративні стратегії, які використовують у літературі. Декларуючи, що вся історія є нарративом, Г. Вайт обстоює думку, що саме вибір певного типу нарративу завжди надає історичним подіям того чи іншого значення й змісту, а також визначає форму й структуру історії, зумовлюючи хронологічний та причинно-наслідковий порядок розташування подій. Замість вважати репрезентації минулого фактуальними, маючи на увазі їхню точну відповідність позатекстуальній "історичній реальності", Г. Вайт постулює, що історичні тексти створюються літературними тропами. Крім того, Г. Вайт упроваджує поняття "осюжетнення" – оформлення подій в історію певного типу, – спираючись на переконання, що нарративи мають пояснювальну властивість, а історик маніпулює фактами та подіями, структуруючи їх. Сюжетотвірні моделі визначають інтерпретацію минулого істориком ще навіть до того, як він починає обмірковувати, які "факти" відібрати та поєднати.

На переконання канадської дослідниці Л. Гатч'єн, найважливішою рисою постмодерністської літератури є інтерес до історії та епістемологічного статусу

історіографії. У 1988 р. Л. Гатчєн обґрунтувала концепт "історіографічної метапрози", основою якого є унікальне поєднання історії з літературою як різновидів дискурсивних конструкцій. Значне місце в історіографічній метапрозі відводиться дослідженню епістемологічного, онтологічного й методологічного аспектів історії та історіографії, яке може реалізовуватись на різних рівнях твору, однак, найбільш помітно – у вигляді експліцитних коментарів і міркувань оповідача з приводу метаісторіографічних проблем. На відміну від традиційного історичного роману, котрий, приховуючи наративні стратегії та відсторонюючи автора, претендував на об'єктивне й нейтральне відтворення історії, історіографічна метапроза широко застосовує металітературні наративні техніки, відверто декларує не тільки присутність оповідача, а й його здатність до інтерпретацій і маніпулювання фактами, повсякчас нагадуючи читачеві, що центром наративу є дискурсивно сконструйована позиція.

Теорія Л. Гатчєн, яку нерідко називають канонічною теорією постмодернізму, мала значний резонанс, однак зазнала й критики через надто широке та водночас обмежуваче визначення постмодернізму. Фактично дослідниця ставить знак рівності між історіографічною метапрозою та постмодерністською художньою прозою взагалі. При цьому, власне, поняття "історіографічної метапрози" у Л. Гатчєн залишається нечітко визначеним та, по суті, непридатним для класифікації романів.

Попри те що термін "історіографічна метапроза", запропонований канадською дослідницею, набув найбільшого поширення у критичному дискурсі, при визначенні історичного письма нового типу доцільніше використовувати поняття "історіографічний роман" проти поняття "історіографічна метапроза", яка є "радикальним" варіантом постмодерністської історичної літератури. Історіографічний роман не наголошує на обов'язковій наявності металітературних технік, на зразок експліцитних коментарів щодо метаісторіографічних проблем та позасюжетних теоретико-методологічних міркувань. Крім того, термін "історіографічна метапроза" не імплікує спорідненості історичного письма нового типу з жанром історичного роману, що потрібно зауважити. У дисертації віддається перевага застосуванню терміна "історіографічний роман" у контексті літератури кінця ХХ – поч. ХХІ ст. Поза тим, історичний та історіографічний романи розрізняються як форми традиційна та новітня відповідно.

Вивчення проблеми генези історіографічного роману продовжено у підрозділі **1.2. "Від історичного до історіографічного роману"**.

У пункті 1.2.1. *"Формування жанру історичного роману та його еволюція в англійській літературі ХІХ ст."* розглядається своєрідність еволюції жанру історичного роману від його виходу на авансцену літератури 1-ї пол. ХІХ ст. завдяки "веверлієвському циклу" романів В. Скотта (підпункт 1.2.1.1. *"Вальтер Скотт"*) до подальшого розвитку в англійській літературі ранньовікторіанської епохи та середини ХІХ ст. – романи Дж.П.Р. Джеймса, В.Г. Ейнсворта, Е. Бульвер-Літтона, Ч. Кінгслі, Ч. Діккенса, В. Теккерея; а також періоду пізнього вікторіанства – твори Ч. Ріда, Дж. Еліот, Т. Гарді (підпункт 1.2.1.2. *"Вікторіанський історичний роман"*).

У пункті 1.2.2. *"Історичний роман в англійській літературі ХХ ст."* простежуються зміни жанрової парадигми у модерністський період на початку ХХ ст., зокрема, в історичних романах Дж. Конрада. Як важливі й помітні в розвитку жанру історичного роману в англійській літературі 1-ї пол. ХХ ст. виокремлюються історичні твори Н. Мітчисон, Р. Грейвза, І. Во, М. Рено. Аналіз еволюції жанру завершується визначенням тенденцій його подальшої трансформації.

У пункті 1.2.3. *"Історіографічний versus історичний"* аналізується проблема дефініції історичного роману, а відтак зіставляються основні характеристики історичної та історіографічної форм романів. Попри спорідненість цих форм, в романі історіографічному навіть спільні з історичним романом риси отримують принципово відмінні інтерпретації, позаяк підпорядковані іншій меті й ґрунтуються на інших засадах. Поєднання кодів історичного роману із сумнівом, випадковістю, часом втратою смислу, якщо не спростовує ці коди, то наповнює їх новим змістом.

Історіографічний роман – це свого роду фікціональна історія (fictional history), яка суттєво відрізняється від традиційної історичної художньої прози (historical fiction). Роман історичний, що розвивався від Вальтера Скотта, розумівся насамперед як особлива форма літератури, не історіографії. І лише відтоді як сама історія постала проблематизованою та деконструйованою, а історичні події перетворилися на "тексти", відбулась критична принципова переоцінка взаємозв'язку історії та літератури. В результаті історіографічний роман, залишаючись особливою формою літератури, став ще й особливою формою історіографії. Історіографічний роман розриває стару угоду про довіру між письменником і читачем, ставлячи під сумнів відмінність між фактом та вимислом, перетворюючи фактуальне у фікціональне і навпаки. Фактуальне в історіографічному романі присутньо не відрізняється від фікціонального.

Історичний роман спирався на уявлення про минуле як цілісне, завершене та пізнаване, у той час як історіографічний роман докорінно переосмислює цей концепт. В історіографічних романах помежів'я ХХ–ХХІ ст. гомогенність та тяглість замінюється фрагментацією й розосередженням предмета історії.

Історіографічний роман демонструє обережність щодо істини та робить акцент на епістемологічній складності. Сумнів стосовно власного онтологічного статусу в історіографічних романах передається не шляхом "оприроднення" сюжету, а через привертання читацької уваги до художньої форми як свідомо з'єднаної реальності.

Через перетворення "вальтерскоттівської" жанрової моделі в історіографічному романі здійснюється переоцінка історії. Історіографічний роман звільняється від історії домінуючої раси, класу чи культури та звертає увагу на ненаписані історії меншин. Історіографічний роман перевизначає історію як "відкритий проект", що опирається будь-яким установленим наперед інституційним інтерпретаціям, які можуть імпліцитно чи експліцитно контролювати історичні концепти та оцінки або ж маскувати лакуни.

У Розділі 2 "Виміри минулого в англійському історіографічному романі: пам'ять, традиція, історія" розглядається своєрідність відтворення минулого в історіографічному романі, а також вирізняються деякі його жанрові модифікації.

Виокремлено три ключові аспекти – пам'ять, традиція та історія, – крізь які минуле оприявнює себе в художньому творі. Саме ці виміри минулого утворюють ґрунт історіографічного роману кінця ХХ – поч. ХХІ ст. Подібна рубрикація, крім того, дає змогу, по-перше, згрупувати твори, по-друге, проілюструвати такі різновиди англійського історіографічного роману, як ретроспективний, архівний, псевдовікторіанський тощо.

Відносно першого виміру – пам'яті – у дисертації формулюється концепт "ретроспективного роману" як жанрової модифікації роману історіографічного (підрозділ **2.1. "Індивідуальна та колективна пам'ять в історіографічному ретроспективному романі"**). У цьому зв'язку аналізуються романи Дж. Барнса (пункт 2.1.1. *"Ретроспективний роман Джуліана Барнса "Папуга Флобера"*), К. Ішігуро (пункт 2.1.2. *"Подорож у минуле в романі Казуо Ішігуро "Залишок дня"*) та Г. Свіфта (пункт 2.1.3. *"Історія та історії у романах Грема Свіфта"*; підпункти 2.1.3.1. *"Земля води"*, 2.1.3.2. *"Відтоді й назавжди"*, 2.1.3.3. *"Останні розпорядження"*).

Шукаючи відповідь на фундаментальне питання про те, чи є пам'ять індивідуальним або ж колективним феноменом, сучасна наука висуває різні теорії та концепти. П. Рікер об'єднує у т.зв. "традицію внутрішнього погляду" тих філософів, які вважають пам'ять феноменом індивідуальним, протиставляючи їм т.зв. "погляд ззовні" – філософів, які обґрунтовують існування колективної свідомості та наполягають на первинності колективного аспекту пам'яті, беручи під сумнів, власне, поняття індивідуальної пам'яті. Поза тим, деякі вчені роблять спробу узгодити розбіжності між індивідуальною та колективною пам'яттю, постулюючи, що колективна пам'ять може сформуватися лише в результаті взаємодії індивідуальних спогадів. Водночас колективна пам'ять регулює індивідуальні спогади та є рамкою, всередині якої індивідуальна пам'ять вибудовується й структурується. Важливо зауважити, що представники різних галузей науки звертають увагу на процес трансформації спогадів – як на індивідуальному, так і на колективному рівнях, і висновують, що пам'ять є, радше, постійно поновлюваним, аніж достовірним відтворенням минулого.

Така взаємодія індивідуальної й колективної пам'яті спостерігається в англійському історіографічному романі: окремі оповіді – "історії", що стосуються особистого досвіду персонажів, нараторів або часом і самого автора, виходять за межі особистості та стосуються значно більшої спільноти, суспільства в цілому, перетворюються на "історію". Пам'ять індивідуальна та пам'ять колективна корелюють, відповідно, із історіями та історією у романах Г. Свіфта, Дж. Барнса, К. Ішігуро та ін. Пам'ять як один із вимірів минулого у сучасній історіографічній прозі найвиразніше окреслюється у низці творів, які можна об'єднати під назвою "ретроспективні романи".

Основним структуроутворюючим принципом, що визначає специфіку наративної моделі роману цього типу, є ретроспективи. У центрі твору – персонаж або група дійових осіб, котрі згадують своє минуле, іноді несподівано для себе опиняються віч-на-віч із минулим, якого вони тривалий час уникали. Наратори ретроспективного роману зазвичай є, у широкому сенсі, дослідниками історії: Том

Крік у романі "Земля води" – вчитель історії, Джефрі Брейтвейт у "Папузі Флобера" – дослідник-аматор життя та творчості французького письменника; у романі "Відтоді й назавжди" з історичним пошуком пов'язані захоплення одразу двох персонажів – університетського вченого Білла Анвіна та палеонтолога-аматора Метью Пірса. Персонажі можуть і не мати дослідницького інтересу щодо історії, як от протагоністи в романах "Останні розпорядження" та "Залишок дня", проте в усіх випадках вони протистоять минулому у спробі самовизначення та самоактуалізації. Їх, словами Г. Свіфта, "вкинули в історію". У ретроспективних романах відбивається процес ревізії минулого й поновлення пам'яті, як шлях до відтворення цілісності досвіду та особистості загалом. У спосіб, подібний до індивідуального переосмислення персонажами своїх особистих історій, у ретроспективному романі здійснюється переосмислення з позицій теперішнього й перетворення історії взагалі.

У романі Дж. Барнса "Папуга Флобера" історія сучасного персонажа-наратора Джефрі Брейтвейта поєднується з історією Гюстава Флобера та літературного життя Франції XIX століття. Наскрізно в романі Барнса є ідея "невловимості" минулого. Пошук персонажем "справжньої" особистої історії є не менш складним, ніж пошук "справжньої" історії французького письменника. Роман демонструє у стільки ж способів, скільки в ньому є частин, що не існує єдиної цілісної істини стосовно минулого, є лише різноманітні погляди на події.

Проблема недостовірності пам'яті, "ненадійності" спогадів та важкості самопізнання ретельно вивчається в романі К. Ішігуро "Залишок дня". Як і в "Папузі Флобера" Дж. Барнса, у цьому творі дослідження історичного часу – міжвоєнного та повоєнного періодів – сплітається зі спогадами протагоніста, дворецького Стівенса, про особисте минуле. Із перебігом оповіді вилаштовується зв'язок між теперішнім та минулим планами: минуле поступово, хоча й ненадійно, окреслюється, відновлюється в пам'яті наратора. Історія, непомітним учасником якої став Стівенс, штовхає його до усвідомлення того, що і дії, і нездійснення дій мають наслідки і можуть драматично змінити як історію окремої особистості, так і історію суспільства.

Взаємодія історії та особистості становить підґрунтя усіх творів Г. Свіфта. Письменник подає історію мовби у зменшеному масштабі, насамперед як історію особисту, котра певною мірою поєднується із ширшим контекстом історії національної чи світової. Історія для Свіфта – це наратив, чи радше – низка різноманітних оповідей, окремих особистих *історій*. У ретроспективних романах "Земля води", "Відтоді й назавжди" та "Останні розпорядження" Свіфт вивчає складну взаємодію Історії та історій, а також досліджує, якою мірою пам'ять дає можливість відтворити минуле.

У романі "Земля води" академічна "підручникова" історія – історичні референції стосуються Великої французької революції, зростання Британської імперії, Другої світової війни – ставиться під сумнів та мовби розріджується напіввигаданими-напівреальними історіями, що їх розгортає наратор Том Крік. Історії-ретроспекції Тома Кріка є способом розплутати складне сплетіння минулих подій, які, зрештою, зумовили теперішній стан речей. Наратор віртуозно вписує свою особисту історію у масштабну й складну, створену ним самим наративну

систему, що в ній міфологія, метафізика, метаісторія переплітаються з містикою родового прокляття. Том Крік не намагається дізнатись, хто він є з історії, а натомість проектує в історію обриси свого власного життя.

У романі "Відтоді й назавжди" виявляються такі характерні риси ретроспективного роману, як взаємодія пам'яті колективної та пам'яті індивідуальної, масштабних історичних подій та окремих історій, відновлення розірваного зв'язку з особистим минулим у процесі "поновлення спогадів". Як і в інших ретроспективних романах, звернення протагоніста до минулого спричинено глибокою особистою кризою. Для персонажа Свіфта історія стає способом ствердити життя й навіть кинути виклик смерті.

Ретроспекції сімох оповідачів-протагоністів роману "Останні розпорядження" мають форму внутрішніх монологів, в яких оповідь про минулі події поєднується зі спробами персонажів зрозуміти значення минулого та ступінь його впливу на теперішнє. У манері, загалом характерній для ретроспективного роману, спогади про минуле одночасно висвітлюють теперішнє, розкриваючи його найпотемніші сторони та даючи відповіді на найскладніші питання. Окремі історії у цьому романі сплітаються в одну загальну історію.

Ретроспективний роман виразно ілюструє одну з центральних і найсуттєвіших парадигмальних рис історіографічного роману – проблему дезінтеграції історії, розпаду, подрібнення великої загальної Історії – history – на індивідуальні особисті історії – stories. Пошук смислу персонажами ретроспективних романів майже завжди приводить до усвідомлення того, що історична істина є невловимою, а втім сам процес дослідження минулого зумовлює звільнення та перетворення особистості.

Стосовно другого виміру минулого – традиції – у підрозділі **2.2. "Поновлення традиції"** розглядається концепт "англійськості" (пункт 2.2.1. *"Англійськість" в постімперську добу*) й така його складова, як англійська спадщина (підпункт 2.2.1.1. *"Англійська спадщина"*).

Перша й Друга світові війни, процес деколонізації, повоєнний занепад світового статусу держави, а також зростання етнічної та культурної диверсифікації – події історії ХХ ст., які посутньо змінили образ Великої Британії. Водночас саме постімперський стан стимулював для багатьох сучасних британських письменників інтерес до літературних досліджень національного минулого. У процесі переоцінки культурної історіографії, переосмислення минулого загалом та традиції зокрема, в англійській літературі межі ХХ–ХХІ ст. особливого значення набуває концепт "англійськості" – ідея, яка одночасно й заперечується, й відроджується в історіографічному романі. "Англійськість" відроджується в її традиційному значенні та, разом із тим, у період помежів'я століть, на момент виходу в світ численних історіографічних романів, потребує нової інтерпретації у зв'язку з формуванням мультикультурного суспільства.

Своєрідною складовою "англійськості" є т.зв. англійська спадщина (English heritage). Загалом спадщина представляє минуле, яким англійці пишаються. Це те минуле, яке сьогодні дбайливо зберігається, реставрується, захищається. Частиною спадщини можуть бути краєвиди, будинки, предмети мистецтва, релігійні церемонії

і навіть погода. Спадщина, певна річ, включає твори англійських письменників, композиторів, архітекторів, художників, майстрів-ремісників минулих століть – усіх, хто зробив свій внесок у британську культуру і сприяв національній славі Великої Британії. Характерною рисою спадщини є емоційне та ностальгічне забарвлення. Англійська спадщина – поняття антитетичне, адже поєднує в собі особисті, часто локальні та регіональні предмети з історичними свідченнями. Саме ця двоїстість робить спадщину привабливою для авторів історіографічних романів. Слід відзначити, що в більшості англійських історіографічних романів скептичне ставлення до історії дещо парадоксально поєднується зі стійким інтересом до спадщини, а погляд на минуле у цих творах визначається не стільки академічною історією, скільки саме спадщиною. Наративи, які орієнтуються на спадщину, є значно менш чутливими до неточностей та вимислу, порівняно до канонічно історичних наративів.

Концепт "англійськості", точніше відгуки на нього, можуть слугувати основою для розрізнення двох категорій романів: постколоніального неканонічного переосмислення історії з огляду на маргіналізоване або ж замовчуване, а також історичної прози, яка має за мету відновити або відродити англійську літературну спадщину, найчастіше через вентрилоквізм та пастиш. Відмінність між цими двома категоріями романів певною мірою відбивається у термінах "постколоніальний" та "постімперський" (підпункт 2.2.1.2. *"Постколоніальний та постімперський романи"*).

Постколоніальна британська проза є помітним і добре дослідженим явищем. Автори постколоніальних романів зазвичай (хоча й не завжди) є вихідцями з колишніх британських колоній або ж належать до націй, які й досі прагнуть звільнення від Британської імперії. Термін "постімперський роман" є менш поширеним у літературознавчому обігу й стосується англійських письменників – мешканців колишнього імперського центру, здебільшого представників тієї Британії, що помітно схиляється в бік "англійськості". Отже, можна твердити, що основна розбіжність між постколоніальними та постімперськими романами розгортається саме навколо "англійськості" та ставлення до неї.

Із "англійськістю" пов'язано концепт архіву (пункт 2.2.2. *"Концепт архіву в історіографічному романі"*) та т.зв. "архівні романи", напр., А. Байєтт "Володіти", який проаналізовано в підпункті 2.2.2.1. *"Архівний" роман Антонії Байєтт "Володіти"*. У широкому сенсі "архівними" є романи, в яких ідеться про роботу з архівами в бібліотеках або ж у інших місцях, де зберігаються давні манускрипти та книжки. Починаючи з 1980-х рр., в англійській літературі з'являється ціла низка творів, що оповідають про дослідження "всередині архіву", які проводять або науковці, або детективи, або любителі історії. Сюжет цих романів будується навколо історично сенсаційних документів, знайдених дослідниками в архівах.

Традиційно архів, як сховище фактів, документів, незаперечних доказів, пам'яток минувшини, котрі збереглися донині, ототожнювався з самою історичною істиною, з тим, "що сталося насправді". Однак англійський історіографічний роман руйнує і цю цитадель Істини. Попри те, що минуле в "архівних романах" тлумачиться через документальні свідчення та матеріальні сліди, ці твори не є

антидотом постмодерному скептицизму щодо можливості встановлення певної історичної істини. Для авторів історіографічних романів архів є насамперед місцем, де зберігаються численні історії. Інтелектуальний пошук, дослідницький квест, наявні в "архівних романах", з одного боку, мають за мету знайдення істини, захованої серед цих історій. Але, з іншого боку, шукаючи "справжні факти" у фікціональних архівах, цей різновид історіографічного роману сповна використовує своє право на вимисел.

У романі А. Байетт "Володіти" усі події так чи інакше пов'язані з архівом, адже центральними персонажами твору є дослідники-літературознавці та літератори. У романі формулюється концепт історії, яка містить можливостей значно більше, ніж емпіричних фактів. Хоча й надійно сховане в архіві, минуле завжди лишається незавершеним. І в сенсі постмодерному, і в традиційно історичному одночасно, роман "Володіти" проблематизує певність історичного знання, проте відтворює справжнє наукове захоплення історичним дослідженням "всередині архіву".

У пункті 2.2.3. *"Діалог із літературною традицією"* літературна історія розглядається як вагома складова історії національної. Англійські історіографічні романи, написані у перехідний період помежів'я століть, містять художнє переосмислення літературного досвіду минулого, імпліцитно полемізують з каноном. У творах історіографічних романістів літературна історія відтворюється й перетворюється разом із історією загальною як її органічна й значуща складова.

Ілюстрацією діалогу з традицією є роман Іена Мак'юена "Спокута", котрий у художній формі полемізує з різноманітними творами попередніх літературних періодів (підпункт 2.2.3.1. *"Літературна традиція в романі Іена Мак'юена "Спокута"*).

Форму сучасного діалогу з традицією являє собою також псевдовікторіанський роман. У науковому дискурсі актуалізується термінологічна проблема, пов'язана з відсутністю чіткого єдиного терміна для позначення цього жанрового різновиду історіографічного роману. У дисертації обґрунтовується використання терміна "псевдовікторіанський" як найбільш коректного: у той час як терміни "неовікторіанський" та "поствікторіанський" імплікують ідею поновлення форми, а термін "ретровікторіанський" – ідею ностальгічного повернення, у понятті "псевдовікторіанський" акцентується насамперед іронічна трансформація вікторіанського наративу.

Як приклад цієї жанрової модифікації розглядається роман М. Ніла "Англійські пасажери" (підпункт 2.2.3.2. *"Псевдовікторіанський роман Метью Ніла "Англійські пасажери"*). З одного боку, роман імітує традиційну модель, а з іншого – порушує імпліковані умовності вікторіанської прози. Іронічна трансформація традиційної форми здійснюється шляхом своєрідної інверсії пріоритетів вікторіанського наративу: маргінальне потрапляє у центр уваги, озвучується те, що замовчувалось, мовчазне отримує голос, втрачене знаходиться, сховане пересувається на перший план. Місце всезнаючого "надійного" наратора посідає наратор недостовірний, а місце "поважного" оповідача – суспільний маргінал. Єдності й цілісності вікторіанського тексту сучасний твір протиставляє

переривчастість наративної структури, систематичну фрагментацію. У такий спосіб передається фундаментальний скептицизм стосовно будь-яких форм стабільності.

У фокусі англійського історіографічного роману – образ минулого, що змінюється в усіх своїх вимірах: одночасно з поновленням пам'яті та традиції, відбувається також і процес поновлення історії. У зв'язку з третім виміром минулого у підрозділі **2.3. "Розділові знаки історії: тема війни в історіографічних романах"** розглядаються специфічні функції історії, у порівнянні з пам'яттю й традицією, розмежовуються поняття "історія" та "минуле"; аналізуються романи Ф. Геншера (пункт 2.3.1. *"Перша англо-афганська війна в романі Філіпа Геншера "Шовковична імперія"*) й П. Баркер (пункт 2.3.2. *"Перша світова війна в трилогії Пет Баркер"*), що відтворюють війни як поворотні моменти історії.

Історія – це зібрання фактів, які зайняли найбільш значуще місце в пам'яті. Нерідко поняття "історія" та "минуле" ототожнюються, однак, вочевидь не все минуле входить в історію. Історія є викладом найважливіших подій, котрі так чи інакше вплинули на долю людства. Такі події можуть слугувати своєрідними розділовими лініями між епохами. До моментів історії, котрі являють собою подібні опорні точки у часі, належать війни: вони вносять свій розподіл в історію, відділяючи одну епоху від іншої, визначаючи часи як мирні та воєнні, розмежовуючи історичні періоди як довоєнні, повоєнні й міжвоєнні. Війна є наскрізною темою сучасної англійської історіографічної прози. Відтворення історичних подій останніх століть неможливе без алузій до воєн, без аналізу того впливу, що його справили ці трагічні потрясіння на перебіг історії.

У романі Ф. Геншера *"Шовковична імперія"* відтворено події Першої англо-афганської війни 1839–1842 рр. Війна зазвичай є надто масштабною та багатоплановою темою, щоб усебічно охопити її в межах роману. Проте саме ця війна вирізняється відносною лаконічністю, низкою колоритних особистостей та виразним фіналом – рисами, що дозволяють якнайповніше вписати цю історичну подію у романну структуру. До того ж, зовсім не триумфальний момент британської історії, а радше трагічна історична помилка, Перша афганська війна становить особливий інтерес для англійського історіографічного романіста. Обравши форму множинної фокалізації, автор обгортає історичний стрижень численними історіями справжніми й вигаданими, породженими й завершеними війною. Авторському наміру оповідати історії сприяє й інша наративна стратегія: *"Шовковична імперія"* – це величезний пастиш роману ХІХ століття, а його окремі частини є імітацією стилів найрізноманітніших письменників різних часів.

У трилогії П. Баркер (романи *"Відновлення"*, *"Око в дверях"* та *"Дорога примар"*) відтворено Першу світову війну як подію, що засвідчує "кінець історії". Найбільш дикунський, ірраціональний, регресивний конфлікт в історії європейської цивілізації, Перша світова війна у романах трилогії П. Баркер окреслюється як подія, що маркує епістемологічний розрив із минулим, стає моментом переходу від вікторіанської віри в прогрес до скептицизму "пост-історичного" ХХ століття. Романи трилогії відбивають суттєву зміну історичної свідомості та трансформацію уявлення про час як такий, що розгортається прогресивно й приносить зцілення, на такий, що вибудовується навколо втрати, відсутності, інакшості. І П. Баркер, і

Ф. Геншер наголошують на відсутності сенсу, невиправданості мети, жахливій абсурдності воєн.

Минуле, що зазвичай слугувало джерелом комфортного відчуття стабільності та надійних етичних і естетичних цінностей, постає в історіографічному романі помежів'я ХХ – ХХІ ст. предметом для ретроспективної трансформації. Пам'ять, традиція та історія вивчаються в процесі їхнього поновлення й перетворення. Видозміни на рівні кожного з цих вимірів минулого загалом укладаються в нову концепцію історичної реальності й світу, у якому ніщо, навіть історію, неможливо сприймати з певністю.

У **Розділі 3 "Проблема історичної перспективи в англійському історіографічному романі"** вивчається одна з ключових проблем історіографічного роману – проблема історичної перспективи, чи іншими словами, рівноваги теперішнього відносно минулого й навпаки. У дисертації обговорюються як способи встановлення такої рівноваги (підрозділ **3.1. "Способи поєднання минулого й теперішнього в англійському історіографічному романі"**), так і можливі варіанти її порушення (підрозділ **3.2. "Політика написання історії"**).

Жанр історіографічного роману передбачає співіснування та адекватно збалансоване співвідношення двох вимірів – окрім очевидного минулого плану, в історіографічному романі є експліцитно чи імпліцитно наявним план сучасний. Подібна двоплановість, зумовлюючи художню оригінальність творів, водночас ставить перед автором історіографічного роману визначальну проблему жанру – проблему вимірної історичної перспективи. Під історичною перспективою у роботі розуміється насамперед бачення минулого крізь сучасну свідомість. Оскільки сучасні інтереси завжди відрізняються від минулих, а часто вступають із ними у конфлікт, перед історіографічним романістом повсякчас виникає небезпека спотвореного бачення або ж "хибної перспективи". Вибудувати збалансовану історичну перспективу в історіографічному романі тим складніше, що цей жанр не довіряє "фактам", не уникає певних ідеологічних оцінок та переоцінок минулого, створює історію апокрифічну та висловлює своє ставлення до минувшини. Утім, історіографічні романісти знаходять нові оригінальні шляхи та способи створення рівноважної історичної перспективи.

Серед поширених в англійському історіографічному романі шляхів узгодження часових планів є поєднання постмодерністських та реалістичних наративних стратегій (пункт *3.1.1. "Синтез постмодерністських та реалістичних наративних стратегій"*), яке ілюструється на прикладі роману Б. Бейнбрідж "Мастер Джорджі" (підпункт *3.1.1.1. "Постмодерністська та реалістична поетика в історіографічному романі Берил Бейнбрідж "Мастер Джорджі"*).

У порівнянні з інноваційною модерністською літературою та першими постмодерністськими творами, історіографічний роман помежів'я ХХ–ХХІ ст. уже не можна назвати революційним у формальному плані. Тут окреслюється протилежна тенденція, адже історіографічний роман, радше, навпаки пом'якшує радикальний характер попередніх протестів проти умовностей реалізму, намагаючись відродити певні літературні коди, а також переробити деякі художні умовності минулого. Одночасно новаторський і такий, що не перериває наступність

традиції, англійський історіографічний роман демонструє своєрідний розумний компроміс, необхідний для створення виваженої історичної перспективи.

У романі Б. Бейнбрідж "Мастер Джорджі" історична перспектива вибудовується шляхом оригінального поєднання постмодерністських та реалістичних засобів. Позаяк у творі дискурс ХІХ ст. є єдиним, і звучать виключно наративні голоси, що належать до тієї епохи, то й на поверхні переважають стратегії реалістичного роману ХІХ ст. Разом із тим, теперішній часовий план, який не відокремлено у "Мастері Джорджі", імпліцитно виявляє себе у вигляді певних постмодерністських тем і наративних стратегій. Як результат подібного синтезу, "Мастер Джорджі" є історіографічним романом, в якому минуле не трансформується, а врівноважується сучасною перспективою. Головною точкою перетину постмодерністських та реалістичних стратегій в романі є реалістичний та натуралістичний принцип фотографії – стрижневий засіб, навколо якого у "Мастері Джорджі" вибудовуються як інші стратегії, так і проблема історичної репрезентації. Принцип фотографії у "Мастері Джорджі" є й структуроутворюючим принципом, і об'єктом постмодерністської пародії, через яку подається проблема документалізму в історіографічному романі.

Одним із найбільш оригінальних варіантів збалансування історичної перспективи є синтезування минулого й теперішнього за допомоги елементу містичного (пункт 3.1.2. *"Диспут раціоналізму та містики"*). Тенденція до впровадження елементів містичного у процес відтворення минулого та його інтерпретації в історіографічному романі є важливим аспектом проблеми історичної перспективи. В історіографічному романі раціональне йде поруч із містичним подібно до того, як фактуальне співіснує з фікціональним. Інтерес історіографічних романістів до містичного та ірраціонального пов'язаний також із загальною тенденцією до відтворення прихованої частини історії. Історична перспектива в англійському історіографічному романі актуалізується як диспут сучасного раціоналізму з містикою минулого.

Наявність елементу містичного є однією з особливостей романістики П. Акройда (підпункт 3.1.2.1. *"Містична історія та містифікація історії у романах Пітера Акройда "Гоксмор" й "Ден Ліно та Голем з Лаймхауса"*). У романі "Гоксмор" уявлення про незворотний поступ історії замінюється ідеєю повторення; замість еволюційної моделі історії пропонується просторова модель, згідно якої все вже відбулося, і все ще відбуватиметься, неодмінно повторюватиметься у майбутньому, а майбутнє є нічим іншим, як примарним реінсценуванням минулого. Такий погляд на історію спростовує один із основних принципів конвенційної історичної моделі – чітке розмежування минулого й теперішнього. Історичний диспут містики та раціоналізму, інсценований у "Гоксморі", у романі "Ден Ліно та Голем з Лаймхауса" подається як своєрідна взаємодія містики з містифікацією. Містичний вимисел, містифікації трансформують факти й подекуди формують їх, а отже, створюють і перетворюють історію.

У романі М. Робертс "У червоній кухні" окреслюється містична модель історії, подібна до запропонованої П. Акройдом у "Гоксморі" (підпункт 3.1.2.2. *"Містичне й раціональне в романі Мішель Робертс "У червоній кухні"*). Суперечка раціоналізму

та містики є складовою, по-перше, інтерпретаційної амбівалентності роману: твір не підказує певної відповіді на питання, чи описані в ньому паранормальні явища справді відбувалися, були фантазіями чи свідомим обдурюванням; а по-друге, амбівалентності онтологічної, яка виявляє себе насамперед через своєрідну онтологічну двоїстість нараторів – вони є й медіумами, й привидами одночасно. Діалог минулого й теперішнього у романі М. Робертс виявляє себе як диспут раціоналізму та містики, зіткнення двох протилежних позицій, яке не вирішується на користь жодної зі сторін, а втім, якщо й не призводить до народження істини, то, принаймні, відкриває новий шлях до неї.

Проблема історичної перспективи має безпосередній зв'язок із політикою написання історії, позаяк новий підхід до репрезентації історії разом із новим інтерпретаційним поглядом передбачає переоцінку історії з певних ідеологічних позицій (підрозділ **3.2. "Політика написання історії"**). Відтворення історії в історіографічному романі є політичною практикою настільки, наскільки являє собою спробу зруйнувати підґрунтя певної ідеологічної системи, що охоплює політичні структури та соціальні інституції. Такі політично зорієнтовані аспекти англійського історіографічного роману, як-от історичний ревізіонізм, політична коректність, зумовлений ідеологічною позицією автора вибір деяких нарративних стратегій, набувають полемічного звучання у зв'язку з проблемою історичної перспективи. З одного боку, історична перспектива врівноважується, доповнюючись новими голосами й поглядами; але ж, з іншого боку, подібне перетворення минулого пов'язане з небезпекою упередженого, політично заангажованого зміщення акцентів на користь маргіналізованого.

У пункті 3.2.1. розглядається проблема *"історичного ревізіонізму"*, а також аналізуються оригінальні інтерпретації цієї проблеми в романах Г. Кунзру *"Імпресіоніст"* (підпункт 3.2.1.1. *"Ревізіоністська гра в романі Гарі Кунзру "Імпресіоніст"*) та М. Джексона *"Підземна людина"* (підпункт 3.2.1.2. *"Андеграундна" історія в романі Міка Джексона "Підземна людина"*).

Постійна ревізія історії є невід'ємною частиною процесу історіографії. Так само й вибудовування рівноважної історичної перспективи є процесом, який автор історіографічного роману має поновлювати від твору до твору, щоразу враховуючи політичні зміни та події, котрі відбулися й справили вплив на сучасний стан речей.

Роман Г. Кунзру *"Імпресіоніст"* є ревізіоністським історіографічним романом: твір пропонує перегляд британської історії 1-ї пол. ХХ ст. з усіх основних "маргінальних" перспектив – соціальної, расової, класової, гендерної. Та водночас, на відміну від більшості творів такого типу, *"Імпресіоніст"*, виводячи на поверхню приховане та озвучуючи замовчуване, залишає практично на своєму місці й те, що знаходилося у центрі. Парадокс, на якому в творі ґрунтується баланс "нових" та "старих" голосів, полягає в тому, що протагоніст роману – маргінал безвідносно до певного центру. Особливістю *"Імпресіоніста"*, рисою, що відрізняє цей твір від інших ревізіоністських історіографічних романів, є знайдена автором специфічна форма, яка дає можливість, без відчутної дискримінації центрального, змістити з нього акценти в бік маргінального.

Роман М. Джексона "Підземна людина" також є неординарним варіантом історичного ревізйонізму. Історія "підземної людини" – це історія англійського заможного аристократа, білого чоловіка, англосакса. Водночас це й "андеграундна" історія аутсайдера, ексцентрика, суспільного маргінала. Це історія *Інакшого*, не схожого на всіх, а отже, дивакуватого, абсурдного, незрозумілого. Джексон використовує ту перспективу, що протягом тривалого часу домінувала в історіографії – т.зв. WASP (White Anglo Saxon Protestant), та знаходить новий ракурс старої моделі.

Невід'ємний атрибут історичного ревізйонізму – політична коректність – в усіх своїх різновидах знаходить вираз в історіографічному романі та певним чином трансформує його (пункт 3.2.2. *"Проблема політичної коректності"*). Як результат такої трансформації історична перспектива, набувши коректності політичної, стикається з небезпекою втратити коректність власне історичну. Таким чином, в історіографічному романі проблема політичної коректності, у широкому сенсі, являє собою проблему політично коректної історичної перспективи.

Відродження загублених голосів минулого як спроба "врівноважити" історію в історіографічному романі пов'язане не лише з політкоректністю. Ця практика є також органічною частиною постмодерністського захоплення переробкою текстів. Від останніх декад ХХ ст. в англійській літературі побутує своєрідна мода на імітацію стилів інших епох, на пародію та пастиш, які викликають літературні голоси з минулих століть. Ці голоси висловлюють численні погляди й далеко не завжди звучать в унісон, але загалом гармонійно оркеструючись в історіографічному романі, відкривають розмаїття історичних ракурсів (пункт 3.2.3. *"Пародія та пастиш: ідеологічний аспект"*).

Оскільки пародія й пастиш імплікують певну іронічну відстань, ставлення до минулого у творах, що використовують ці стратегії, завжди містить критичний компонент. Специфіка відтворення минулого подекуди визначається перевагою у творі або глузливої пародії, або міметичного пастишу. Пародія, що може мати у своєму складі сатиричний елемент, зазвичай є домінуючою модальністю у тих творах, які налаштовані на різко критичний перегляд історії, а пастиш як форма імітації нерідко додає до критичного аспекту своєрідну зачарованість минулим.

У пункті 3.2.4. аналізується такий феномен історіографічного роману, як ностальгійний ревізйонізм, одним із проявів якого є *"естетична ностальгія"*. Виразність ревізйоністського аспекту в більшості творів, а також неодмінно присутня критична складова та подекуди досить радикальна переоцінка історії не дозволяють говорити про ностальгійний ескапізм. Однак сам факт постійного звернення до історії та майже магнетичного притягання минулого для сучасних авторів свідчить про певний особливий інтерес, пов'язаний не з тугою за кращим минулим, а, перш за все, із ностальгією естетичною. Твори, у цілому ревізйоністські, зазвичай відмовляються від критичної переоцінки того, що стосується мистецтва письма, демонструючи прагнення вшанувати класиків.

Роман Ч. Паллісера "Квінканкс" ілюструє спосіб, у який естетична ностальгія й стилізація в історіографічному романі узгоджуються з переробкою й ревізйонізмом (підпункт 3.2.4.1. *"Код Дікенса в романі Чарльза Паллісера "Квінканкс"*). Роман

являє собою тисячу сторінок оповіді добре знайомими голосами англійських класиків ХІХ ст., з яких найпомітнішою імітаційною моделлю є романи Ч. Діккенса. Естетична ностальгія складає верхній шар твору: увібравши в себе смак вікторіанського нарративу, "Квінканкс" зовні виглядає типовим романом ХІХ ст. Однак на глибшому рівні одночасно із вшануванням класичних текстів відбувається їхня суттєва трансформація. Роман Паллісера – не просто імітація, це також і пародія, і складна символічна структура, яка слугує для автора способом висловити принципово відмінні від вікторіанських погляди на світ, історію, літературу.

У **ВИСНОВКАХ** узагальнено основні результати наукового пошуку.

Історіографічний роман – це новий жанр, який формується у світовій літературі протягом останніх десятиліть ХХ століття й фокусується на дослідженні епістемологічного, онтологічного й методологічного аспектів історії та історіографії.

Національна своєрідність англійського історіографічного роману в цілому зумовлюється низкою значних перетворень, що відбулися в історії і культурі Великої Британії ХХ століття.

Англійській історіографічний роман пов'язаний зі своїм попередником – історичним романом, однак, відрізняється від загальновідомого жанру настільки, що з'являється необхідність говорити про утворення принципово нової форми. Самобутність історіографічного роману виявляє себе через низку специфічних взаємозумовлених рис.

На відміну від класичного історичного роману, який був формою літератури, історіографічний роман претендує на те, щоб називатися не тільки формою літератури, а й формою історіографії. Якщо історичний роман тримався в площині художньої прози і не перетинав межі наукового дискурсу, історіографічний роман порушує простір історичної науки. Ця особливість є результатом не стільки трансформацій у літературному процесі 2-ї пол. ХХ ст., скільки значних змін у розумінні основних концепцій історії й історіографії цього ж періоду, який подекуди визначають як "постісторичний".

Проблематизація та деконструкція самої історії, текстуалізація історичних фактів, подій та персоналій, скептичне переосмислення понять "історична реальність" та "історична правда" уможливили перетворення фікціональної історії на одну з форм історіографії, зберігши при цьому її літературно-художній вимір. При обґрунтуванні концепту історіографічного роману наголошується на двосторонньому взаємовпливі: не тільки історія втручається в літературу, а й література у різних формах, в т.ч. й у формі історіографічного роману впливається в історіографію, утворюючи єдиний спільний простір, який, користуючись метафорою Ірема Свіфта можна назвати "Waterland".

Наблизившись до висновків про дискурсивну природу історії, текстуальність історичної реальності, нарративність історичного письма, суб'єктивність історичної істини, ненадійність фактуального матеріалу, переважна більшість сучасних історіографів, однак, продовжують спроби реконструкції структурованої цілісної картини минулого, заснованої на фактах та "історичній достовірності". Водночас історіографічні романісти наважуються відправитись на пошук минулого іншим

шляхом: проблематизуючи відмінність між фактом та "fiction", залучаючи потужний арсенал нарративних стратегій та необмежений потенціал історичної уяви, вони відтворюють ті виміри минулого, що подекуди залишаються недосяжними для історіографів-науковців.

Суттєва відмінність між історичним та історіографічним романами полягає у тому, що відтворення історії у першому типі твору поступається місцем створенню історії у другому. Відколи у дискурсі постмодернізму факт позбувся надійної об'єктивно-реальної основи, він втратив свою сутнісну відмінність від "fiction". Разом із тим зникла потреба до розмежування фактуального й фікціонального за принципом документально-незмінного та мінливо-уявного. Образи Рендольфа Генрі Еша та Крістабель Ла Мотт ("Володіти") є не менш реальними, ніж образ Гюстава Флобера ("Папуга Флобера") або ж "окопних поетів" (трилогія П. Баркер). Автор історіографічного роману рівною мірою реконструює і конструює "факти" й далеко не завжди з метою містифікації чи постмодерністської гри. Найчастіше подібне взаємопроникнення фактуального й фікціонального є новим способом саме науково-історичного пошуку і чимглибшого осягнення сутності історії.

Звідси, у свою чергу, впливає наступна особливість історіографічного роману. Це роман не про те, що сталося в якийсь історичний момент або з певною історичною особистістю, це роман про те, як створюється і як функціонує історія (що, власне, і означає "історіографічний"). Іншими словами, це твори не про Кримську, англо-афганську, Першу, Другу світові війни і не про письменників Гюстава Флобера й Чарльза Діккенса, поетів Роберта Браунінга, Зіґфрида Сассуна, Вілфреда Овена, інженера І.К. Брюнеля, науковця Чарльза Дарвіна, мандрівника й дипломата Олександра Бернса, психіатра й антрополога В.Г.Р. Ріверса, п'ятого Герцога Портлендського, архітектора Ніколаса Гоксмора. Це романи про пошук минулого, його багатозначність і багатовимірність, нетривкий ґрунт, на якому воно утворюється і ненадійні свідчення, на які спирається. Це романи про пошук способів встановлення зв'язку з минулим, про спробу ним "заволодіти" – через іронічне реконструювання, пародію й пастиш, ревізйонізм, естетичну ностальгію, синтез новітніх і класичних нарративних стратегій і навіть через фотографування, спіритизм та езотерику. Це романи про те, як історія складається з окремих історій, індивідуальних спогадів, створюється всередині архіву, у мандрівці, на полі бою і в маєтку англійського лорда.

Для автора історіографічного роману відтворення минулого є надзвичайно складним завданням, пов'язаним із небезпекою не впізнати та не взяти на себе відповідальність за упередження, із необхідністю зазирнути у раніше ігноровані виміри минулого, із проблематичністю встановлення документації, із усвідомленням того, що більшість свідчень нині є втраченою. Пропонуючи різноманітні концепти й нові значення, перетворюючи історичний та літературний архів, історіографічний роман робить свій унікальний та дуже важливий внесок у гарячі дебати стосовно історії, попри навіть те, що вона вже сягнула кінця.

Історія, як її репрезентовано в англійському історіографічному романі, є ані такою, що уславлює, ані такою, що втішає та заспокоює. Вона є надто розсіяною, аби пропонувати уроки, надто незавершеною, щоб утворити простір, куди можна

втекти, надто болісною, щоб дати можливість комфортно насолоджуватись її іронією. Отже, замість переконання в тому, що минуле навчить нас, як жити, в історіографічних романах звучить більш поміркована упевненість, що завжди краще знати, ніж залишатися необізнаним, навіть якщо те, про що ми дізнаємося – це уявлення про неймовірну складність розуміння нашого життя історично.

Історіографічні романи досліджують процес поновлення тих вимірів минулого, які здебільшого розглядалися як незмінні, аніж як такі, що підвладні суттєвим перетворенням.

Одним із цих вимірів є пам'ять. Як індивідуальна, так і колективна пам'ять постійно трансформуються. Особисті спогади та історії змінюються, укладаючись у мінливу картину історії загальної. Подібно до того як фактуальне й фікціоняльне в історіографічному романі наділяється однаковою здатністю до реконструювання історії, окремі індивідуальні історії-нарлативи романних персонажів є настільки ж значущими у процесі створення образу минулого, як архівні документи та офіційна хроніка. Історії лікаря Джефрі Брейтвейта, дворецького Стівенса, учителя Тома Кріка, науковця Білла Анвіна, м'ясника Джека Доддса існують у спільній історичній реальності й на рівних правах із історіями "справжніх" історичних персонажів.

Такий різновид історіографічного роману, як роман ретроспективний відстежує шлях від поновлення особистих спогадів до переосмислення історії взагалі, повертає увагу насамперед до співвідношення індивідуального й колективного, окремого й загального, приватного й епохального.

Іншим значним виміром і рівнем водночас оприявлення та поновлення минулого в історіографічному романі є традиція. Саме в зв'язку з традицією якнайбільше виразняється суто англійська специфіка історіографічного роману. Концепт англійськості стає центром, навколо якого формуються різноманітні моделі переосмислення національної історії і культури. Сьогоднішній мультикультуралізм, етнічна й культурна диверсифікація у Великій Британії зумовили потребу визначення й окреслення англійського вектору традиції. Безперечно, у фокусі сучасної полеміки й історичної переоцінки знаходиться британське імперське минуле. Однак, поряд із критичними інтерпретаціями, здійснюються спроби також і реабілітації певних аспектів британської імперської історії у романах, які на протиставленні до постколоніальних можна визначити, як постімперські.

Найважливіші здобутки національного минулого об'єднує поняття "англійської спадщини" (English heritage). Спадщина стає основою, на якій в принципі суперечливі позиції щодо традиції згуртовуються з метою її збереження.

Значною частиною англійської спадщини є літературний архів. Являючи собою, з одного боку, історичний репозиторій, а з іншого – простір для творчої уяви, архів є невичерпним джерелом для історіографічних романів, які подібним же чином поєднують фактуальне й фікціоняльне. Вмістище водночас і документів, і численних історій, архів знаходиться як в ідейному, так і в сюжетному центрі т.зв. "архівних" історіографічних романів. З архівних історій створюється новий образ минулого, поновлена англійська традиція.

Вагомою складовою традиції й спадщини є літературна історія. Одна з характерних особливостей англійського історіографічного роману виявляється у

зверненні до літературної спадщини у формі своєрідного діалогу. Кожен роман містить численні алюзії до найрізноманітніших творів тих чи інших епох в англійській літературі, яка також переосмислюється разом із історією.

Найбільш привабливою літературною та взагалі історичною епохою для авторів історіографічних романів виявляється вікторіанство – "золотий вік" англійського роману. Звернення до цієї доби дає можливість осмислення проблем специфічно англійської національної історії та англійської ідентичності. Вікторіанство – яскравий і суперечливий період британської історії, епоха, з якою здебільшого пов'язане формування стереотипів англійськості. Вікторіанський роман, у свою чергу, являє собою форму культурної моделі, що ґрунтується значною мірою на ідеї національної ідентичності. Псевдовікторіанський історіографічний роман амбівалентно поєднує естетичне вшанування нарративної моделі вікторіанського роману з іронічно-критичним її переосмисленням. Така подвійність позиції щодо минулого є характерною для більшості англійських історіографічних романів, які сполучають естетичну ностальгію з історичним ревізіонізмом.

Поряд із пам'яттю та традицією основотвірним виміром англійського історіографічного роману є історія. Історія певним чином упорядковує минуле, поділяє його на періоди, які розгортаються навколо специфічних завдань. До ключових історичних подій відносяться війни; вони зазвичай стають свого роду розділовими знаками між історичними періодами. Осмислення історії тією чи іншою мірою пов'язується з темою війни. У той час як Ф. Геншер, П. Баркер, Б. Бейнбрідж ставлять війну в центр своїх історичних наративів, інші історіографічні романісти можуть виділяти цій темі менший простір, однак, вони рідко обходять тему війни взагалі. Таким чином, історія в англійському історіографічному романі постає, словами Ф. Джеймісона, як "те, що болить".

Позаяк постійна ревізія історії є невід'ємною частиною історіографії, перед історіографічним романістом виникає проблема врегулювання співвідношення минулого й теперішнього планів у творі. Проблема рівноважної історичної перспективи набуває особливої актуальності в постмодерністському дискурсі, який вимагає політичної коректності. Всі романи, розглянуті в нашому дослідженні, знаходять різноманітні шляхи й способи поєднання сучасної переоцінки зі збереженням історичної автентичності.

Жанр історіографічного роману стоїть в авангарді англійської літератури помежів'я ХХ – ХХІ століть. Безумовно, він тісно взаємодіє з іншими жанрами, насамперед, із психологічним, біографічним, мемуарним та детективним. Англійський історіографічний роман продовжує плідно розвиватися у ХХІ столітті, щороку поповнюючись новими іменами, концепціями й оригінальними текстами. Визначаючи тенденції його подальшого розвитку, слід говорити про дедалі більше відмежування від експериментальної прози, а натомість зміцнення зв'язку з найкращими зразками романної традиції, який в англійській літературі постійно переосмислювався, проте ніколи не переривався.

Подальші літературознавчі дослідження жанру історіографічного роману є необхідними й науково перспективними. Зокрема, особливо продуктивними векторами аналізу можуть бути: в галузі теорії літератури – розвідки, присвячені

теоретичному визначенню параметрів жанру, а також упорядкуванню жанрової схеми; в галузі історії літератури – вивчення особливостей національних варіантів історіографічного роману, дослідження таких різновидів, як біографічний та детективний історіографічний роман, а також визначення нових модифікацій, які неодмінно з'являтимуться.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Бойніцька О. Англійський історіографічний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст.: філософія жанру : Монографія / О.С. Бойніцька. – К. : Видавець Карпенко В.М., 2016. – 324 с. (15 д.а.).
Рецензія: Кеба О.В. Минуле у світлі фікційності: сучасний романіст як історіограф / О.В. Кеба // Наукові праці Кам'янець-Подільськ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. – (Серія : Філологічні науки). – 2016. – Вип. 42. – Кам'янець-Подільський : "Аксіома". – С. 258–259. – Рец. на кн.: Бойніцька О. Англійський історіографічний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст.: філософія жанру : монографія. – К. : Видавець Карпенко В.М., 2016. – 324 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Бойніцька О.С. Творчість як особиста провина в романі Ієна Мак'юена "Спокута" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 11. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 70-75. (0,3 др.а.).
3. Бойніцька О.С. Відтворення минулого у сучасній британській літературі / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 14. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 66-69 (0,4 д.а.).
4. Бойніцька О.С. Історія, історії та "Останні розпорядження" Грема Свіфта / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 19. Ч. 1. – К. : ВПЦ Київський університет. – С. 35-38 (0,4 д.а.).
5. Бойніцька О.С. Концепція історії у романі П. Акройда "Гоксмор" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 21. Ч. 1. – К. : ВПЦ Київський університет. – С. 92-96 (0,4 д.а.).
6. Бойніцька О.С. Що сталося насправді: особливості сучасного британського історичного роману / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 23. Ч. 1. – К. : ВПЦ Київський університет. – С. 53-57 (0,4 д.а.).
7. Бойніцька О.С. Нове минуле у повоєнній британській історичній прозі / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 24. – К. : ВПЦ Київський університет. – С. 43-47 (0,4 д.а.).
8. Бойніцька О.С. Подорож у пошуках минулого в романі А. Байєтт "Володіти" / О.С. Бойніцька // Подорож як літературознавча та культурологічна проблема. – Сучасні літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 6. – К. : Видавничий центр КНЛУ. – С. 23-29 (0,4 д.а.).

9. Бойніцька О.С. "Англійські пасажири" Метью Ніла як псевдовікторіанський роман / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 26. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 55-60 (0,4 д.а.).
10. Бойніцька О.С. Історична перспектива у романі Берил Бейнбрідж "Мастер Джорджі" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 29. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 60-64 (0,4 д.а.).
11. Бойніцька О.С. Інновація та традиція в англійському історіографічному романі межі ХХ-ХХІ ст. / О.С. Бойніцька // Наукові записки. Філологічні науки: Зб. наук. праць. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – 2010. – Кн. 2. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя. – С. 24-27 (0,4 д.а.).
12. Бойніцька О.С. Містика та історія в романах Пітера Акройда / О.С. Бойніцька // Питання літературознавства: Зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 84. – Чернівці : Вид-во "Рута" ЧНУ. – С. 298-303 (0,4 д.а.).
13. Бойніцька О.С. Британський новоісторичний роман / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 31. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 34-38 (0,4 д.а.).
14. Бойніцька О.С. Концепт "англійськості" у сучасному британському історичному романі / О.С. Бойніцька // Література та культура Полісся. Проблеми літературознавства, історії та культури України з погляду сучасності: Зб. наук. праць. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – 2011. – Вип. 61. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя. – С. 45-50 (0,4 д.а.).
15. Бойніцька О.С. Постмодерністська та реалістична поетика в англійському історіографічному романі / О.С. Бойніцька // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки: Зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 27. – Кам'янець-Подільський : "Аксіома". – С. 41-44 (0,4 д.а.).
16. Бойніцька О.С. Історія як наратив: концепт Гейдена Вайта / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 33. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 59-64 (0,4 д.а.).
17. Бойніцька О.С. Жанр історіографічного роману в англійській літературі межі ХХ – ХХІ ст. / О.С. Бойніцька // Питання літературознавства: Зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 85. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. – С. 55-62 (0,5 д.а.).
18. Бойніцька О.С. Пам'ять та історія в романі Грема Свіфта "Відтоді й назавжди" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 35. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 58-63 (0,5 д.а.).
19. Бойніцька О.С. Концепт архіву в англійському історіографічному романі / О.С. Бойніцька // Мова і культура : Наукове видання. – 2012. – Вип. 15. Т. II (156). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 329-332 (0,4 д.а.).
20. Бойніцька О.С. Історіографічний versus історичний: жанрові відмінності двох типів роману в англійській літературі / О.С. Бойніцька // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки: Зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 30. – Кам'янець-Подільський : "Аксіома". – С. 39-42 (0,4 д.а.).

21. Бойніцька О.С. Літературна історія та діалог із традицією в англійському історіографічному романі межі ХХ–ХХІ ст. / О.С. Бойніцька // Вісник Львівського університету: Зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 20. Ч. 1. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. – С. 51-56 (0,4 д.а.).
22. Бойніцька О.С. Минуле – це інша країна: Перша афганська війна у романі Ф. Геншера "Шовковична імперія" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 37. Ч. 1. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 54-60 (0,4 д.а.).
23. Бойніцька О.С. Художнє та історичне письмо: історія взаємин і особливості зв'язку / О.С. Бойніцька // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. праць. – Філологічні науки. – 2012. – № 4. – Запоріжжя : Запорізький національний університет. – С. 24-28 (0,5 д.а.).
24. Бойніцька О.С. Політика написання історії: проблема політичної коректності в англійському історіографічному романі помежів'я ХХ-ХХІ ст. / О.С. Бойніцька // Від бароко до постмодернізму: Зб. наук. праць. – 2013. – Вип. XVII. Т. 1. – Дніпропетровськ : Видавництво ДНУ. – С. 83-87 (0,4 д.а.).
25. Бойніцька О.С. Естетична ностальгія у романі Чарльза Паллісера "Квінканкс" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 39. Ч. 1. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 116-124 (0,6 д.а.).
26. Бойніцька О.С. Історичний ревізіонізм у романі Гарі Кунзру "Імпресіоніст" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 40. Ч. 1. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 82-89 (0,5 д.а.).
27. Бойніцька О.С. Диспут раціоналізму та містики в романі М. Робертс "У червоній кухні" / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 42. Ч. 1. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 127-133 (0,4 д.а.).
28. Бойніцька О.С. Відновлення: Перша світова війна у трилогії Пет Баркер / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 43. Ч. 1. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 78-87 (0,5 д.а.).
29. Бойніцька О.С. Класичний канон в англійському історіографічному романі / О.С. Бойніцька // Літературознавчі студії: Зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 44. Ч. 1. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 41-49 (0,5 д.а.).

Статті в іноземних виданнях:

30. Boinitska O. A Bridge over the Waterland: Linking the Past with the Present in Graham Swift's Ever After / O. Boinitska // American and British Studies Annual. – 2013. – Vol. 6. – Pardubice, Czech Republic : University of Pardubice. – P. 65-74 (1 д.а.).
31. Boinitska O. Victorians and Pseudo-Victorians: The Transformation of Victorian Narrative Modes in Matthew Kneale's English Passengers / O. Boinitska // Science and Education: a New Dimension. Philology. – 2015. – III (15). Issue: 68. – Budapest : Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. – P. 43-46 (0,7 д.а.).
32. Бойницкая О. Синтез постмодернистских и реалистических нарративных стратегий в историографическом романе Б. Бейнбридж "Мастер Джорджи" /

- О. Бойницкая // *Philology: International Scientific Journal*. – 2016. – № 4 (4). – Volgograd : Publishing House "Scientific Survey". – P. 26-28 (0,6 д.а.).
33. Boinitska O. At the Crossroads of Historiography and Literature: Typological Features of English Historiographic Novel / O. Boinitska // *Spheres of Culture*. – 2016. – Vol. XIV. – Lublin : Maria Curie-Sklodovska University. – P. 257-264 (0,7 д.а.).

Статті в інших виданнях:

34. Бойніцька О.С. Минуле й теперішнє в британському романі ХХІ століття / О.С. Бойніцька // *Мовні і концептуальні картини світу*: Зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 10. – К. : Вид-во "Логос". – С. 50-57 (0,5 д.а.).
35. Бойніцька О.С. Новий історизм та культурний матеріалізм / О.С. Бойніцька // *Мовні і концептуальні картини світу*: Зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 13. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго. – С. 23-27 (0,3 д.а.).
36. Бойніцька О.С. Британська історіографічна метапроза та роман Грема Свіфта "Земля води" / О.С. Бойніцька // *Мовні і концептуальні картини світу*: Зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 22. – К. : ВПЦ Київський університет. – С. 33-37 (0,4 д.а.).
37. Бойніцька О.С. "Папуга Флобера" Дж. Барнса як ретроспективний роман / О.С. Бойніцька // *Вектори розвитку сучасного літературного процесу*: Зб. наук. пр. – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – 2011. – Одеса : "Астропринт". – С. 197-204. (0,4 д.а.).
38. Бойніцька О.С. Особиста та суспільна історія в романі Казуо Ішігуро "Залишок дня" / О.С. Бойніцька // *Мовні і концептуальні картини світу*: Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 38. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 74-78 (0,4 д.а.).
39. Бойніцька О.С. Специфіка наративних стратегій в англійському історіографічному романі / О.С. Бойніцька // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. – 2012. – Вип. 45. – К. : ВПЦ "Київський університет". – С. 51-53 (0,4 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Бойніцька О.С. Англійський історіографічний роман помежів'я ХХ–ХХІ ст.: генеза та жанрові модифікації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню історіографічного роману – сучасного жанру, який набув найбільшого розвитку в літературі Великої Британії. Обґрунтовується концепт англійського історіографічного роману як нової форми звернення до історичного матеріалу. З'ясовується теоретична, методологічна та культурологічна основа жанру, вивчаються проблеми його генези, проводиться типологічне зіставлення історичного та історіографічного романів. У роботі особливу увагу приділено осмисленню філософії жанру. Розглядаються причини актуалізації історичного дискурсу в англійській літературі періоду помежів'я століть.

На матеріалі творів провідних англійських письменників кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Дж. Барнса, К. Ішігуро, Г. Свіфта, А. Байетт, І. Мак'юена, П. Акройда), а також нових для українського наукового дискурсу авторів (М. Ніла, Ф. Геншера, П. Баркер, Б. Бейнбрідж, М. Робертс, Г. Кунзру, М. Джексона, Ч. Паллісера) здійснено аналіз поетики, визначено художню своєрідність окремих жанрових модифікацій, як-от ретроспективного, псевдовікторіанського, "архівного" історіографічних романів; виявлено основні ідейно-тематичні центри англійської історіографічної романістики. У контексті англійського історіографічного роману вивчаються такі проблеми, як феномен поновлення пам'яті, традиції та історії, поєднання минулого й теперішнього планів, взаємодія постмодернізму з традицією, політика історіографії.

Ключові слова: історіографічний роман, жанр, історичний дискурс, англійський історичний роман, постмодернізм, фактуальне, фікціональне, пам'ять, традиція, історія, історична перспектива, політика історіографії.

АННОТАЦІЯ

Бойницкая О.С. Английский историографический роман рубежа ХХ–ХХІ веков: генезис и жанровые модификации. – На правах рукописин.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию историографического романа – современного жанра, получившего наибольшее развитие в литературе Великобритании. Обосновывается концепция английского историографического романа как новой формы обращения к историческому материалу. Определяется теоретическая, методологическая и культурологическая основа жанра, изучаются проблемы его генезиса, проводится типологическое сопоставление исторического и историографического романов. В работе особое внимание уделяется осмыслению философии жанра. Рассматриваются причины актуализации исторического дискурса в английской литературе рубежа веков.

На материале произведений ведущих английских писателей конца ХХ – начала ХХІ вв. (Дж. Барнса, К. Ишигуро, Г. Свифта, А. Байетт, И. Макьюэна, П. Акройда), а также новых для украинского научного дискурса авторов (М. Нила, Ф. Хеншера, П. Баркер, Б. Бейнбридж, М. Робертс, Х. Кунзру, М. Джексона, Ч. Паллисера) осуществлен анализ поэтики, определено художественное своеобразие отдельных жанровых модификаций, в частности, ретроспективного, псевдовикторианского, "архивного" историографического романов; выявлены основные идейно-тематические центры английской историографической романистики. В контексте английского историографического романа изучаются такие проблемы, как феномен обновления памяти, традиции и истории, соединение прошлого и настоящего планов, взаимодействие постмодернизма с традицией, политика историографии.

Ключевые слова: историографический роман, жанр, исторический дискурс, английский исторический роман, постмодернизм, фактуальное, фикциональное, память, традиция, история, историческая перспектива, политика историографии.

SUMMARY

Boinitska O.S. The English Historiographic Novel of the Turn of the 20th – 21st centuries: Genesis and Modifications of the Genre. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology. Speciality: 10.01.04 – Literature of Foreign Countries. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis is a study of the English historiographic novel of the end of the 20th – the beginning of the 21st cent. It attempts conceptualization of the historiographic novel as a new form of approaching the representation of history. The study deals with the specification of a theoretical, methodological, and culturological grounds of the genre, the research of its genesis and its relation to the traditional historical novel. Particular attention is paid to looking into genre's philosophy. It also examines the causes of actualization of a historical discourse in English literature at the turn of the century.

For many contemporary British novelists, a disturbed sense of "Englishness", produced by the Britain's loss of world power status and increasing ethnic and cultural diversity, may come together to stimulate fictional explorations of the past. Internationally, the global transition to a postmodern and postcolonial condition arguably caused an anxiety about the continuity and graspability of history. This sense of scepticism and uncertainty has made diverse critics and philosophers claim that the whole world is at, or beyond, the "end of history".

The major British writers share the century's intellectual doubt and questioning about the homogeneity and continuity of history and any direct access to the knowledge of past. During the last decades of the 20th century the English historiographic novel (dealing with how history works) distinguishes itself in a number of ways from the traditional genre of the historical novel (focused on what happened in the past). Tearing up the old "reality-contract" of belief which existed between writer and reader it devotes itself to challenging continually the distinction between historical fact and imaginative invention in order to highlight both the fictionality of fact and the truthfulness of fictional representation. The historiographic novel problematizes the historical discourse and its relation to the literary and vice versa and blurs the line between fiction and reality. It transforms the conventions and norms of historical fiction through a self-conscious blending of fact and fiction. As a result, it becomes rather a "fictional history" than a "historical fiction". The historiographic novels combine to suggest that accepted forms of historical construction are unreliable, and that both the possibility and the need exist for literature to intervene when it comes to the representation of historical knowledge. The historiographic novels emerge as one of the ways in which history is made and remade.

Based on close analysis of historiographic novels by the leading British writers of the end of the 20th – the beginning of the 21st cent. (J. Barnes, K. Ishiguro, G. Swift, A.S. Byatt, I. McEwan, P. Ackroyd), and by the authors new for Ukrainian academic discourse (M. Kneale, Ph. Hensher, P. Barker, B. Bainbridge, M. Roberts, H. Kunzru,

M. Jackson, Ch. Palliser) this study theorizes certain subgenres, e.g. the retrospective, the pseudo-Victorian, the "archival" historiographic novels. The thesis is intended as a case study of the novels in the context of the postmodern conceptualization of history and fiction. It focuses on writing techniques the historiographic novelists draw on in a characteristic way, on the ambiguous function of literary allusions, as well as on the themes and ideas recurrent in their writings. Such problems as the readjustment of memories, the revision of tradition and the reshaping of history; the conjunction of past and present dimensions; the synthesis of postmodernism and tradition; the politics of historiography are looked into separately and in greater detail. The mingling of facts and surmise in the representation of both fictional and real historical events is particularly emphasised.

The historiographic novels chosen for the analyses invite study in that, first, they attempt to represent history by means of literary strategies that include pastiche, parody or rewriting; second, they re-envision the past from a contemporary perspective, even though their own points of view emerge from different angles, be it recuperative or subversive; and, finally, they question authorial integrity, problematizing the nature of historical knowledge itself by their imaginative versions of historical truth. By revealing a diversity of critical revisions of history, they exemplify historiographic novelists' encounters with the past, suggesting other ways of looking at and writing about history.

It is argued that the past reasserts itself in the historiographic novel in its three major manifestations of memory, tradition, and history. Having chosen to focus on these three dimensions of the English historiographic novel, this study sets out to investigate a constantly updated reconstruction of the past. It is emphasised that while the past is reshaped through present interpretations the present, in turn, is shaped by the past.

As the representation of history involves both an entry into the past with its unique character and a coherent interpretation of the past from a particular standpoint in the present, the historiographic novels resolve around the central problem of historical perspective, that is how to establish a compromised double focus of looking backward at the past from the privileged position of the present and a view of the present from the perspective of the past. All the novelists discussed in the study are creative in their compromises between the conflicting claims of past and present.

Keywords: historiographic novel, genre, historical discourse, English historical novel, postmodernism, the factual, the fictional, memory, tradition, history, historical perspective, politics of historiography.